

Academician Sabina Ispas

FOLCLOR ȘI IDENTITATE *

Abstract: *The folklore phenomenon (the deep, oral, popular, traditional culture) is represented by all the creations of a community that is based on tradition, are expressed by a group of individuals and recognized as reflections of its expectations to the extent that it represents its social and cultural identity. This is, in fact, a sum of local, village and city identities in which "individual identities" are incorporated. Through it, the fusion between territory, language and people is obtained, which is legitimized "through a genealogy and a space conceptualized as such". We belong to a world in which access to information is open to all. In this context, in order to find yourself, you must define and assume your own identity. Such a complicated and responsible process cannot be undertaken without reference to the traditional system of norms, expressed in that large segment of the culture that is folklore. A Europe of nations cannot be achieved without knowing and understanding the system of values to which they have appealed throughout the entire period of their definition. Folklore is a fundamental landmark for the man of the post-industrial society who is in search of the self. Along with the scholarly culture, to which it is complementary, folklore contributes to the realization of the universal, European, national heritage. Forms of expression of folklore, musical, literary or choreic texts, ritual practices, beliefs, the dominant religion of the group, etc. cooperates for the purpose of forming this identity. The standards and values are transmitted orally, by imitation or other means. Folklore includes, inter alia, phenomena of language, literature, music, dance, games, mythology, rituals, customs, crafts, architecture and other arts. The present study highlights, synthetically and systematically, the main traditions created and developed over time by the Romanian people, traditions that define it and give it a specific identity.*

Keywords: *ethnography, ethnology, folklore, popular traditions, popular beliefs, identity, celebration.*

Folclorul este o componentă semnificativă a culturii umanității, permanent actuală și deschisă inovării. Este un proces de comunicare

---

* Acest material a fost publicat anterior în volumul *Cunoaște România – membră a Uniunii Europene* (2007), capitolul 43 – *Arta populară tradițională*.

și nu poate fi separat de dimensiunea sa istorică. Nu este un „agregat de fapte“, ci un șir de fenomene bazate pe transformări succesive, prefaceri care implică procese evolutive. Alcătuit dintr-un „corp de forme creative“ de expresie fizică, gestuală, orală, intelectuală bazate pe tradiție, el se manifestă, deopotrivă, în societățile care nu cunosc scrierea („primitive“) și în cele „civilizate“. Cunoașterea de tip folcloric este unitară, absorbită și nu învățată în formă instituționalizată modernă, dezvoltată și nu inventată individual; cu mijloace specifice, ea oferă repere de identitate pentru grupurile umane, indiferent dacă acestea aparțin mediului rural sau urban, sunt dominante sau subordonate. Avem a face cu un proces cu dublă perspectivă: prima, legată de existența de-a lungul istoriei, care păstrează structuri și forme de expresie din etape anterioare, atunci când condițiile concrete o cer și inovează, atunci când situațiile schimbate solicită înnoiri; cea de a doua este o rezultată a unui proces concret și direct de creație, dată chiar de nașterea propriu-zisă a produsului folcloric.

Situații deosebite politice, sociale, culturale au generat apariția unui interes special pentru cercetarea fenomenului folcloric, la intelectualii români, încă din sec. al XVIII-lea. În procesul rapid și, uneori, dramatic de identificare, consemnare și definire a identităților europene, folclorul deține un loc de primă importanță, alături de limbă.

Pentru o bună și echitabilă cooperare între specialiști, este necesară o cunoaștere obiectivă a acestui segment al „culturii profunde“ care este folclorul, complementar „culturii savante“, cu existență simultană.

Fenomenul folcloric (*cultura profundă, orală, populară, tradițională*) este reprezentat de totalitatea creațiilor unei comunități care se bazează pe tradiție, sunt exprimate de un grup de indivizi și recunoscute ca reflectări ale așteptărilor acestuia în așa măsură, încât îi reprezintă *identitatea* socială și culturală. Aceasta este, în fapt, o sumă de identități locale, sătești și orășenești în care sunt „încorporate identitățile individuale“. Prin ea se obține fuziunea dintre teritoriu, limbă și popor care se legitimează „printr-o genealogie și un spațiu conceptualizate ca atare“. Aparținem unei lumi în care accesul la informație este deschis tuturor. În acest context, pentru a te regăsi trebuie să te definești și să-ți asumi propria identitate. Un asemenea proces complicat și responsabil nu poate fi întreprins fără referire la sistemul de

norme tradițional, exprimat în acel mare segment al culturii care este *folclorul*. O Europă a națiunilor nu poate fi realizată fără a cunoaște și înțelege sistemul de valori la care acestea au făcut apel de-a lungul întregii perioade a definirii lor. Folclorul este un reper fundamental pentru omul societății postindustriale aflat în căutarea sinelui. Alături de cultura savantă, căreia îi este complementar, folclorul contribuie la realizarea patrimoniului universal, european, național. Formele de exprimare a folclorului, texte muzicale, literare sau coreice, practici rituale, credințe, religia dominantă a grupului, etc. cooperează în scopul alcătuirii acestei identități. Standardele și valorile îi sunt transmise oral, prin imitație sau alte mijloace. Folclorul include, printre altele, fenomene ale limbii, literaturii, muzicii, dansului, jocurilor, mitologiei, ritualurilor, obiceiurilor, meșteșugurilor, arhitecturii și altor arte. Date fiind complexitatea și diversitatea formelor de manifestare și a limbajelor prin care acestea se exprimă, consemnarea și studiul lor se face în cadrul câtorva discipline, pe care le numim etnologice, unele dintre acestea având o binecunoscută autoritate în știința și cultura românească: folcloristica, etnomuzicologia, etnocoreologia, etnografia. Pentru că studiază un fenomen oral, ireversibil și irepetabil, toate disciplinele au ca sarcină constituirea documentelor pentru studiu și tezurizare prin efectuarea culegerilor de pe teren. Folcloristica, etnomuzicologia și etnocoreologia au ca sarcină prioritară alcătuirea *arhivelor multimedia de folclor*.

Dacă primele culegeri de folclor au fost realizate sub formă manuscrisă și au fost, adesea, supuse unor cenzuri estetice și chiar de conținut, după anul 1912, când Academia Română a stipendiat achiziționarea unui fonograf, s-au pus bazele culegerilor științifice realizate cu ajutorul aparatelor de înregistrat și s-au creat *documente* de folclor, sonore, manuscrise și de imagine, care alcătuiesc, până astăzi, arhivele amintite, neconvenționale. În anii 1927 și 1928 au luat ființă Arhiva Fonogramică a Ministerului Cultelor și Artelor și, respectiv, Arhiva de Folclor a Societății Compozitorilor Români, iar în 1930, Arhiva de Folclor de pe lângă Muzeul Limbii Române din Cluj. Aceste instituții cu profil particular și cu metodologii proprii de lucru, care folosesc tehnologii moderne de înregistrare și stocare, sunt depozitarele celui mai important patrimoniu cultural imaterial. Academia Română

deține cele trei mari arhive ale României care gestionează asemenea documente: Arhiva Institutului de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu”, din București, Arhiva de Folclor din Cluj-Napoca și Arhiva Moldovei și Bucovinei de la Institutul de Filologie „Al. Philippide” din Iași. Disciplina de esență filologică, la început, folcloristica dispune de instrumentele necesare pentru crearea documentelor din domeniul folclorului. Aceasta are, printre sarcinile principale și regruparea și sistematizarea materialului obținut prin culegeri științifice, într-un mediu diferit de cel în care există folclorul genuin. Folclorul și, implicit, literatura folclorică oferă sursele primare pentru definirea categoriilor native ale culturii profunde.

***Timpul, activitățile omului,
categoriile rituale și ceremoniale
ale folclorului***

Categoriile, speciile și subspeciile folclorului sunt grupate de către unii specialiști, cu o relativă elasticitate, în două unități mari: rituale și nerituale sau, într-o altă viziune, ocazionale și neocasionale; diferențiem, totodată, obiceiuri și ritualuri care au date de practicare fixe sau mobile. Din aceste complexe culturale fac parte și repertoriile folclorice; acestea se derulează după reguli și norme care reglementează acțiunile legate de trecerea omului prin momentele imporante ale vieții, activitățile relaționate cu datele sărbătorilor conținute în calendarul tradițional, diferitele etape din procesul muncilor agricole, al creșterii animalelor sau altor tipuri de activități productive. Pentru fiecare grupă, cu preeminența celei ocazionale, intervine un criteriu de ordonare legat de caracterul ritual sau neritual al respectivului fenomen. Mai ales în ultimul secol și jumătate componenta rituală s-a diminuat, făcând loc unei valențe dominant ceremoniale. Într-o asemenea disociere se impune să avem în vedere prezența sacrului cu cei doi poli ai săi: pozitiv și negativ, pur și impur. Fără înțelegerea acestor concepte, nu putem opera nici măcar o minimă ordonare a materiei. Calitatea motivului sau chiar a tipului folcloric de a fi polifuncțional și polisemantic face ca, în circumstanțe diferite, același text, motiv sau subiect să poată fi încadrat, deopo-

trivă, ritualului sau numai ceremonialului, festivului, neritualului, în funcție de context.

Cea dintâi dimensiune care se impune observației este cea temporală. Relația omului cu timpul, cu unitățile prin care el este măsurat și organizat, și cu spațiul în care au loc evenimentele sau spre care se orientează interesul lui, determină caracteristicile și definierea categoriilor folclorice ale obiceiurilor din ciclurile calendaristic și al vieții de familie. În timp se desfășoară toate activitățile omului care „prelucrează” natura și creează valorile culturii și civilizației. Pentru omul societății tradiționale, fiecare lună are una sau mai multe zile care implică actualizarea unor componente folclorice marcate de credințe, practici și obiceiuri. Se spune că sfinții Gheorghe (*Sângeorz*, 23 aprilie) și Dimitrie (*Sâmedru*, 26 octombrie) „țin cheile vremii”, de zilele când sunt celebrați, primăvara și toamna, fiind legate momente rituale și ceremoniale specifice activităților pastorale, tot așa cum două dintre datele la care este sărbătorit Sf. Ioan (*Sânt Ion*, 7 ianuarie și *Sânziene, Drăgaică*, 24 iunie) împart calendarul în alte două jumătăți, aflate în preajma unor praguri. Prof. Mihai Pop observa că „prezentul este un moment în care se mediază”, când se caută să fie împăcate trecutul și viitorul, cunoscutul și necunoscutul pentru ca oamenii să poată trece peste pragurile care delimitau momentele importante din viața lor, „cele ce îi înconjoară”, de cosmos și de transcendent.

Ritualuri calendaristice. Observăm că sunt mai puțin prezente expresii literare, muzicale sau coreice, cu funcție rituală, asociate momentelor de început ale activităților agrare, pastorale sau de alt tip. Semnificative sunt gesturile rituale și prezeța unor elemente care au funcții de purificare și protejare (stropiul cu apă sfințită, afumarea, de ex.) primăvara, la pornitul plugului căruia îi urmau aratul și semănatul, la prima mulsoare etc. În schimb, identificăm, constant, expresii folclorice pentru activitățile de *recoltare* (culegere), atât a plantelor cultivate, dintre acestea grâul și strugurele având un statut special, cât și a celor cu creștere spontană, în natură. Primăvara, vara și toamna au perioade bine delimitate și cunoscute când pot fi culese *plantele de leac* – asociate, de cele mai multe ori, sărbătorilor din calendarul creștin ortodox –, tot așa cum momente precise din zi sau noapte sunt

consacrate acestor acțiuni, împlinite în scopuri diverse, bine cunoscute celor inițiați.

Indictionul era anul nou religios tradițional, care începea, pentru cei mai mulți români, la 1 septembrie. *Culesul viilor* era asociat datei de 14 septembrie (*Ziua Crucii, Hristovul, Cârstovul viilor*). Cântăreți din fluier sau caval, mici grupuri de lăutari, interpretau „cântarea strugurilor” după care jucau bărbații – după tradiție, niciodată femeile – care zdrobeau boabele strugurilor cu picioarele și obțineau mustul. Cu acest prilej se dădeau struguri de pomană. Chiar dacă tehnica tradițională a fost înlocuită cu unelte perfecționate, cu productivitate sporită, începutul culesului viei păstrează, până în vremea modernă, un caracter ceremonial, în care melodia, jocul și actul ritual cooperează pentru asigurarea prosperității.

Noaptea sfântului Andrei (Sânt Andrei, 30 noiembrie) era considerată „cap de iarnă”. Se priveghea – priveghiul a fost o practică bine cunoscută în preajma unor sărbători creștine semnificative, uneori însoțite de practica colindării, de ex. de Crăciun –, se „păzea usturoiul” și se recoltau mlădițe de liliac sau de pomi fructiferi care se puneau în apă, în acea seară; după felul în care acestea înmugureau, înfrunzeau sau se uscau, până la Crăciun sau Anul Nou, se putea „citi” viitoarea stare, mai bună sau mai rea, a fiecărui membru al familiei și a întregii gospodării, în anul ce urma să vină. Mlădițele erau puse alături de colac pe masa în preajma căreia se colinda de Crăciun și, uneori, împodobite cu lână de culoare roșie, erau folosite de copii ca *sorcove* de *Anul Nou* (1 ianuarie), când aceștia urau sănătate și belșug tuturor celor colindați, pe care îi atingeau cu ramurile acestea înmugurite. Tot în seara Sf. Andrei erau puse la încolțit boabe de grâu; lăstarii crescuți erau așezați pe masa pregătită pentru sărbătorirea Crăciunului și Anului Nou, revigorarea vegetalului devenind un semn al puterii germinative și autorității vieții în anul ce urma să vină. Legende vechi ne învață că Sfântul are putere asupra strigoilor, pe care îi învinge, și are autoritate, împreună cu Sf. Petru, fratele său, asupra lupilor. În categoria gesturilor de recoltare integrăm și vechea practică, astăzi abandonată, prin care un butuc de lemn era adus, așezat în vatră, aprins și lăsat să ardă începând cu seara *Ajunului* (24 decembrie) sărbătorii *Crăciunului* (25 decembrie). În repertoriul tradițional de *colinde* sunt texte poetice care amintesc

aprirea acestei lumini cu valoare simbolică, alegorică și funcție rituală, alături de cele care prefigurează procesul renașterii, reînvierii naturii și, implicit, al vieții, sub puterea protectoare și regeneratoare a sărbătorii. Tot acum copiii tăiau nuiiele de alun (sau alt pom), numite *colinde*, pe care le împodobeau scrijelindu-le scoarța în formă de spirale. Cu ele scormoneau focul din vatră colindătorii de vârstă mică, care mergeau cu *Moș Ajunul (Cu Florile dalbe, Cu Moș Crăciunul, Cu bună dimineața)* și urau belșug, sănătate, bucurie. În aceeași seară începea colindatul cetelor de adulți care, însoțiți sau nu de un purtător al măștii de *capră (cerb, turcă, brezaie)* și uneori, de unul sau mai mulți instrumentiști, treceau pe la fiecare casă și, la fereastră, la ușă, în jurul mesei din încăperea principală, în dreptul icoanei, cântau, folosind un impresionant repertoriu de texte poetice, istoria vieții lui Iisus, de la naștere până la răstignire, aminteau tainele botezului, euharistiei și mai ales a căsătoriei. Băieților și fetelor li se ura să aibă parte de această împlinire, tinerelor cupluri, fericire, bătrânilor, liniște și înțelepciune, tuturor sănătate, prosperitate și bucurie. Textele colindelor prezentau, plastic, cu funcție simbolică și alegorică, portrete ideale ale tuturor categoriilor de vârstă, de gen și caracteristicile profesiilor emblematice consemnate în textul sacru (păstor, pescar, plugar, vameș, ostaș, preot), hagiografii, urări de tot felul. Acestea constituie una dintre cele mai elaborate categorii de poezie românească medievală. Ritualul colindatului face parte dintr-un amplu scenariu a cărui desfășurare acoperea întreaga perioadă a celor 12 zile festive dintre Căciun și Sf. Ioan, a cărui pregătire începea odată cu ajunul sărbătorii Sf. Nicolae. Alături de colindatul copiilor și adulților din zilele Crăciunului, „umblau” cu *steaua*, mai ales adolescenții; grupuri de tineri și maturi purtau cutia cu păpuși a *Vicleimului (Viflaim, Viclei, „Betleem”)*, cete de mascați umblau cu urșii, iar în spectacolele de *teatru popular* se prezentau: *Irozii, Iancu Jianu, Bujor*. Mai ales în Moldova, cetele de căiuți și mascați străbăteau așezările, iar în unele părți din Ardeal, tinerii organizau *Călușorul*. Toate aceste desfășurări dramatice, rituale sau ceremoniale, dispuneau de texte literare și melodii specializate, a căror performare era condiționată de timpul ritual al sărbătorii. Obiceiul umblatului cu *Plugul* sau *Plugușorul*, de Anul Nou (1 ianuarie) este un ritual care a fost supus unui statornic proces de refuncționalizare, deritualizare și

desacralizare și de aceea a fost considerat, adesea, „un scurt tratat de agricultură”. Textul (care descrie, succesiv, aratul, semănatul seceratul, treieratul, măcinatul grâului, frământatul aluatului și coptul colacilor) și ritualul pentru care este utilizată o recuzită specifică (plug tras de boi sau cai, bice, clopote, buhai, podoabe) au avut o funcție expiatoare, de purificare, de răscumpărare a greșelilor comise de comunitate în anul precedent, prin istorisirea sacrificării bobului de grâu în procesul chinuitor al trecerii sale de la sămânța pusă în pământ, ca să încolțească și să rodească, la colac (pâine rituală). Pâinea rituală consumată în comun asigură trecerea, împreună, a tuturor membrilor comunității colindate pe o nouă spirală a timpului, care îi ajută să urce o treaptă superioară în cunoașterea și îmbunătățirea spirituală. Aluatul preparat din făină de grâu „curat” este prezent în toate ritualurile din ciclul vieții (pâinile ursitoarelor, colacul miresei, colacii funerari) și din ciclul calendaristic (colacul colindătorilor pregătit pentru Crăciun, măcinicii – 9 martie –, pasca pentru Paște). Numai pentru ritualurile funerare, în tradiția românească este atestat și un alt tip de hrană rituală, pregătită din grâu fiert și îndulcit, numită colivă. Aceasta este purtătoarea unui simbolism arhaic și a unei istorii particulare.

În luna februarie, aflată sub autoritatea *Sântoaderilor* (sfinții cu acest nume sunt prăznuiți pe 8, 17, 26 și în sâmbăta lui Toader, în această lună) fetele tinere recoltau „iarbă mare”, prilej cu care intonau cântece rituale („a bolbotelor”) și rosteau incantații. Cu infuzia preparată din această rădăcini se spălau pe cap pentru a dobândi păr bogat și sănătos. În ultima săptămână a aceleiași luni cete de fete și feciori culegeau primele flori apărute de sub stratul de zăpadă; tot atunci, băieții alegeau lemne pentru confecționarea furcilor, rășchitoarelor, reșteielor de jug. Zilele de 24 februarie (*Dragobete*) sau 1 martie (*Mărțișor*), erau considerate „cap de primăvară”. Cântece din repertoriul liric neritual, adesea cu tematică erotică, erau intonate în drumul spre pădure și la întoarcerea spre casă. Fetele tinere își spală obrazul cu apă rezultată din topirea zăpezii pentru a-și păstra frumusețea și prospețimea. *Mărțișorul* (1 martie), veche și statornică sărbătoare de purificare și consacrare a vieții, are specific actul ritual al confecționării, dăruirii și purtării unui șnur împletit din două fire de lână sau mătase de culoare roșie și albă (mărțișor), de care era agățată o monedă (din aur,

argint sau aramă) sau o amuletă, în vremea modernă, care se purta la mână, la gât, la picior, la reverul hainei și se depunea, după un timp, pe un pom înflorit. Tot acest timp de început al lunii martie a generat un tip de legendă exemplară, moralizatoare pentru mamele care uită că rolul lor este să apere și să întărească familia și nu să acționeze pentru dezbinarea ei. Este legenda babei Dochia, bătrâna ursuză al cărei trup a fost pietrificat pentru că și-a persecutat nora și a călcat normele care aduc armonia în viața de familie. Luna martie exprimă o adevărată concentrare de existențe exemplare și încorporează acte rituale prin care se realizează un transfer de autoritate de la grupul masculin spre cel feminin; are loc comemorarea celor 40 de mucenici din Sevastia (9 martie) când se prepară, se consumă și se dă de pomană hrană rituală (*măcinici, bradoși*): forme antropomorfe modelate din aluat de grâu, fiert sau copt și îndulcit, însoțite de un pahar de vin roșu; pe 25 martie se sărbătorește *Blagoveștenia*. În luna martie se fac focuri prin curți și grădini. Perioada următoare, care include lunile de primăvară și începutul verii – până la 24 iunie, *Sfântul Ioan de vară, sânzienele sau drăgaica* – se concentrează în jurul sărbătorii cu dată mobilă a Paștelui. În sâmbăta lui Lazăr, în zona Munteniei și în Dobrogea, grupuri de câte trei copile, dintre care una îmbrăcată ca o mireasă, mergeau pe la case, cântând și jucând în cerc *Lazărul (Lăzărelul, Lăzărița)*. Textul poetic cântat ne istorisește moartea unui păstor – care amintește de biblicul Lazăr – și resuscitarea lui după ce, căutat și găsit de surori, este supus unui ritual de înhumare, înfășurat în frunze verzi. Cu un pronunțat caracter apotropaic exprimat prin simbolica vegetală, ritualul este legat de mesajul învierii din morți pe care îl transmite întregul ciclu pascal. Pentru sărbătoarea *Floriilor* băieții din clasele primare porneau să recolteze salcie pe care, apoi, umblând din casă în casă, o dăruiau oamenilor după ce cântau *Savalia* (o variantă populară a canonului Stâlpărilor) și primeau, în schimb, daruri și bani. Cu ea se împodobeau căruțele, grajdul, era dusă la biserică de unde, sfințită, era adusă acasă și așezată la icoană, la fereastră, la ușă și la crucile din cimitir. În unele părți din Oltenia, în Joia Mare băieții urcau în clopotnița bisericii și marcau apropierea sărbătorii pascale bătând toaca și cântând *Toconelele*. Aducerea unei brazde de iarbă verde care se așeza pe pragul casei, pe care trebuia să pășească fiecare membru al familiei atunci când se

întorcea de la Înviere (local, obiceiul se practica și de Balgoveștenie), simboliza puterea vieții care nu poate fi învinsă de moarte, prefigura vitalitate, vigoarea, puterea germinativă.

Cea de a doua mare sărbătoare cu dată mobilă, legată de ciclul pascal, este cea a Rusaliilor. Acum se practică unul dintre cele mai importante ritualuri tradiționale românești: *Călușul*. Dispunând de o autoritate și o vigoare aproape unice, ritualul acesta ezoteric, cu valori și funcții taumaturgice, propitiatoare, apotropaice, este un scenariu care se bazează pe structuri coreice și muzicale caracteristice, necesită specializare (rolurile de vătaf, mut, călușar), timp ritual (numai perioada Rusaliilor), cadru adecvat, costum ritual (cămăși lucrate cu arnici roșu, local, șorțuri roșii, curele sau brâie încrucișate peste piept și peste spate, acoperământ al capului caracteristic – fes, pălărie împodobită cu panglici –, clopoței înfășurați în jurul piciorului între genunchi și gleznă, încălțăminte cu piteni etc.), instrumentar specific (bâte din lemn, uneori împodobite sau săbii, obrăzar și sabie pentru „mut”). Pentru împlinirea eficientă a ritualului se recoltează: *steagul* – „un plop sau tei drept și limpede” pe care membrii cetei îl tăiau și îl curățau, cu securea „pe mutește” –, *pelin, usturoi*. Limitarea folosirii limbajului articulat este, ea însăși, o formă de comunicare și conține un mesaj care poate fi decodat numai de către cei inițiați și de transcendentul căruia i se adresează. Strigăturile care se practică la Căluș sunt forma cea mai concisă și abstractă de „text” literar pe care o putem identifica în folclorul românesc. Usturoiul, consumat de călușari în timpul împlinirii ritualului și, împărțit, uneori, și asistenței, este o plantă al cărei rol protector a fost semnalat și în practicile de apărare contra agresiunilor strigoilor. Pelinul, jucat de călușari, este purtat în timpul desfășurării ritualului, împărțit oamenilor care asistă la desfășurarea obiceiului și păstrat pentru apărare de boli, calamități naturale, primejdii de orice fel, alături de ramurile de salcie de la Florii și de frunzele de nuc, sfințite, de la Rusalii. În intervalul de timp dintre Paști și Rusalii, a treia zi de marți, joi sau duminică, se practica ritualul *Caloianului* (*Scaloian, Scaloiță, Calian*), un scenariu ritual de tip funerar, ale cărui principale funcții erau fie evitarea secetei (Mumulița ploii), fie oprirea ploilor prea abundente (Tatăl soarelui), ai cărui actanți principali sunt copii aflați sub supravegherea unor femei în vârstă.

În Oltenia, Muntenia, Dobrogea și Sudul Moldovei era confecționată o mică figurină de lut, reprezentând un trup omenesc, care era bociată, supusă ritualului de înmormântare, îngropată la fântână, la răspântie, la hotarul satului, în holda de grâu, dezgropată după trei zile și aruncată într-o fântână, pe o apă curgătoare, sau ruptă în bucăți și aruncată peste holde. La sfârșitul ritualului se organiza o masă pentru toți participanții, „pomana caloianului”. Asociat, preferențial, riturilor vegetaționale, de asigurare a fertilității, Caloianul este, ca și Lazărul, o alegorie a vieții care învinge moartea, după îngroparea și scoaterea din mormânt, la trei zile. Textele celor două ritualuri au ca punct central căutarea celui mort de către surori (Lazăr) sau de către mamă (Caloian), cel din urmă având și rolul de mediator față de autoritatea transcendentă. Tot în intervalul de timp amintit se practica *Paparuda* (*păpălugă, perperuna, băbăluda, băbăruța* etc.), ritual de provocare a ploii și asigurare a fertilității holdelor folosindu-se magia imitativă și masca vegetală. Copile, uneori băieți, îmbrăcați în frunze verzi de bozi sau salcie, cântau și dansau ritmic, în spațiile publice, unde erau stropiți cu apă și recompensați cu daruri.

Dintre toate evenimentele asociate ciclului muncilor agricole dintr-un an și recoltării, seceratul grâului era cel mai bogat în semnificații rituale. Primele sau ultimele spice, cele mai frumoase și bogate, erau *înmănunchiate* alcătuiind *barba lui Dumnezeu*, sau erau împletite sub forma unei cruci cu brațe duble, numită *buzdugan*, purtat de bărbați sau alcătuiiau o *cunună*, uneori sub forma unei căciuli de spice, purtată de fete de la câmp la casa stăpânului lanului. Cunună era stropită cu apă și jucată pe drum. Textul poetic care însoțea *buzduganul*, cântat pe o melodie proprie, cu rezonanță rituală prezintă disputa pentru întâietate și autoritate dintre sora soarelui și cea a vântului, prin raportare la binefacerile pe care frații lor, soarele și vântul, le aduc oamenilor și exprima dorința agricultorului de a induce armonia care trebuie să funcționeze în relațiile dintre om și natura în mijlocul căreia el trăiește. Boabele de grâu provenite din spicele *buzduganului* și *cununii*, sau din mănunchiul de spice păstrat la icoană sau la grindă se amestecau cu sămânța ce urma să fie semănată în anul următor, asigurând continuitatea, neîntreruperea ciclului vegetațional, solicitată de funcția rituală și garanția unei recolte de bună calitate.

Ca plantă textilă, cânepa pare a avea o funcție expiatoare, care o apropie, ca valență rituală, de grâu. Un fuior de cânepă era dăruit preotului, de Bobotează; tot ea este materia primă din care se confecționa *cămașa ciunii* sau *cămașa de izbândă*, un ritual arhaic, astăzi intrat în fondul pasiv, pe care îl împlineau femeile vârstnice pentru a împiedica efectele distrugătoare ale bolilor contagioase cum erau ciuma, holera etc. Într-o singură noapte se torcea și se țesea o bucată de pânză de cânepa din care se croia o cămașă care se depunea la margine așezării. Întreaga activitate era însoțită de istorisirea întregului proces tehnic, cunoscut ca motiv literar sub numele de „chinul cânepii”. Aceasta amintește de cunoscuta „cămașă a lui Hristos” despre care istorisesc unele legende populare.

Ritualuri ale ciclului vieții (naștere, căsătorie, moarte). Momentele importante din ciclul vieții omului, căsătoria și moartea au, în calendarul popular, zile anume consacrate sau perioade în care funcționează anumite interdicții sau recomandări. De exemplu, nu se fac nunți în toate zilele și perioadele de post, la praznicele împărătești, etc. Deși pare mai puțin subordonată prescripțiilor incluse ciclului calendaristic, *nașterea* era, relativ, controlată de perioada posturilor - zile și chiar săptămâni când relațiile dintre parteneri nu favorizau concepția -, ca și de perioadele când nu se puteau face nunți. Erau importante, pentru destinul noului născut, *prima scaldă*, rituală, și *masa ursitoarelor* care se organiza în cea de a treia noapte de la naștere. Prezența aluatului de grâu sub forma pâinii rituale (turtă, colac), este legată de momentul identificării copilului după categoria de gen: fetelor li se „rupe turta” (deasupra capului), în cadrul unui ceremonial specific, la un an, iar băieților, la un an sau un an și jumătate de la naștere, li se „taie moțul”, părul, netus până în acel moment, care se împletește și, prin gaura colacului așezat pe capul copilului, se retează.

Ceremonialul *căsătoriei* include mai multe momente prin care eroii evenimentului: mirele și mireasa, nunul și nuna, părinții, frații și surorile, reprezentanții grupurilor de băieți și fete, necăsătoriți, participau la ritualuri de separare, agregare, multe acte propițatorii, de asigurare a fertilității, etc. Se disting, de-a lungul desfășurării ceremonialului, trei momente, fiecare cu pondere și funcție diferită: căsătoria, cununia și nuntirea. Acestea sunt precedate de logodnă și urmate, la o

săptămână de la căsătorie, de ceremonia revederii părinților fetei cu tânăra familie, numită, pe alocuri, „uncrop”. *Chemarea* la nuntă, *cerearea* miresei, *cântecul miresei*, *bărbieritul ginereului*, *orația*, *iertăciunea*, *strigatul darurilor* la masa mare de nuntă, *nuneasca*, jucatul miresei pe bani, *găina* sunt numai câteva dintre cele mai semnificative momente ale acestui complex rit de trecere, cu răspândire aproape generală la purtătorii culturii române.

Asupra ritualurilor nașterii și căsătoriei are autoritate una dintre cele mai puternice și importante instituții tradiționale, *nășia* (naș-nașă, nun-nună), cu efecte semnificative în planurile spiritual și social. O instituție tradițională de aceeași factură spirituală este și cea prin care se prind *frații (de cruce)*, *fârtații*, *verii* (feciori) – *suratele*, *văruțele* (fete). Ritualurile „de legare” în asemenea unitate spirituală se practicau într-o perioadă de timp fastă, asociată ciclului pascal, de obicei în săptămâna luminată, sâmbăta dinaintea Duminicii Mari, dar și la alte date, cum ar fi Sântoaderul sau „aflarea capului Sf. Ioan Botezătorul” (24 februarie) și durau până la moarte.

Din *ciclul ritualurilor* legate de viața omului, cele *funerare* ocupă locul principal. Întregul complex de acțiuni, însoțite adesea de texte poetice cântate și de numeroase obiecte confecționate special pentru momentul de trecere dintr-o lume în alta – „din lumea cu dor, în cea fără dor, din lumea cu milă în cea fără milă” – se sprijină pe gândirea tradițională referitoare la starea sufletului după moarte, existența Raiului și Iadului, a judecății particulare și a judecății de apoi, la învierea din morți și viața veșnică. La casa unde a avut loc decesul, în cadrul familiei au loc practici care, pe de o parte, urmăresc să protejeze pe cei vii de contagiunea morții, pe de alta, să sprijine sufletul celui mort pe drumul spre cealaltă lume, unde urmează să se integreze în familia strămoșilor care l-au precedat. În sarcina femeilor vârstnice stau acțiuni care implică o mare responsabilitate spirituală; ele sunt cele care interpretează cântecele rituale funerare, acolo unde acestea s-au păstrat încă în repertoriul activ: *cântecul zorilor*, *de petrecut*, *cântecul bradului*, *cântecul mare*, etc. Pentru tinerii morți necăsătoriți se împlinește ceea ce specialiștii au numit „nunta mortului”, un substitut al tainei căsătoriei, conform credinței că fiecare trebuie să împlinească toate tainele ce se cuvin, în viața pământească. *Bocetul*, o specie a liri-

cii asociată, dominant, cu funerarul, se practică nu numai în momentele imediat legate de deces, ci și la comemorări de obște cum ar fi Joia Mare sau Rusaliile. Pregătirea, împărțirea și consumarea alimentelor rituale, coliva și colacul, sunt componente ale practicilor funerare tradiționale. *Pomana* a fost și, parțial, continuă să fie și astăzi o instituție al cărei rol în asistența socială tradițională a fost reprezentativ, prin efectele practice, dar și prin valorile spirituale. Hrana rituală amintită, mesele bogate de parastas, îmbrăcămintea, vasele, animalele domestice și chiar mobilierul, dăruite pentru sufletele răposaților, asigurau mai mult decât minima subzistență celor care le primeau. În același timp, cel care împlinea actul pomenii trăia momente speciale, de mare concentrare spirituală, cu implicații morale și educative. Dacă pentru naștere și căsătorie lumina, prezentă sub forma lumânării aprinse în cursul ceremoniilor religioase, este un simbol al prezenței energiei divine, protectoare și îndrumătoare în viitor, pentru ritualurile funerare lumânarea și candela trebuie să vegheze în preajma celui decedat dinaintea momentului morții: lumânarea îl ajută pe cel ce va pleca asemeni unui „toiag” luminător pe drumul spre cealaltă lume (decedatul este numit în unele dintre cântecele rituale „pribeag”) și este însoțitoare constantă a oricărei pomeniri; candela este lumina „vie” care arde la locul decesului, timp de 40 de zile, câte se scurg până ce sufletul ajunge la judecata particulară, și la cimitir, unde străjuiește mormintele. Comemorările morților alcătuiesc un segment al ritualurilor funerare în jurul căruia gravitează multe dintre responsabilitățile care revin mai ales femeilor. Cele trei zile consacrate pomenirii tuturor morților: sâmbăta din ajunul lăsatului de sec pentru postul Crăciunului, moșii de iarnă, înaintea postului mare, al Paștelui și moșii de vară, în ajunul sărbătorii Rusaliilor, cărora li se adaugă sâmbetele din postul Paștelui, Joia Mare etc., pomenirile care se fac timp de un an, până la șapte ani de la deces ne determină să considerăm riturile funerare printre cele mai semnificative segmente ale culturii tradiționale românești.

Lumina este o emblemă culturală pentru tradiția românească, prezentă în cadrul diferitelor obiceiuri calendarstice sau de familie. Obținută din aprinderea unor substanțe speciale, cu implicite conotații rituale (ceară de albine, untdelemn, esențe lemnoase), ea îmbracă forma lumânării, candelii sau rugului și este element purificator, în-

drumător, prefigurare a energiei benefice a transcendentului și canal de comunicare cu acesta. În cursul unui an, în comunitățile tradiționale românești sunt atestate mai multe date, unele fixe, altele mobile, după caracteristicile sărbătorilor la care se refereau, când se aprindeau *focurile* (ruguri): de Crăciun (în vatră, în livadă, la răscruți), Sf. Vasile (în curte, pe uliță, pe înălțimi, de unde se rostogoleau, la vale, roți învelite în paie care ard), Ajunul Bobotezii (în livadă), Sf. Ion (la fântână), Sf. Trifon (la vie), Sf. Toader (în curte, în grădină, pe uliță), Măcinici (în curte, în grădină, pe deal, în cimitir), Bunavestire, Sf. Gheorghe (în curte, în grădină, pe deal), Sf. Dumitru (la poartă, pe uliță, pe deal), Lăsata secului (pe deal, de unde se rostogoleau, la vale, roți de foc, la marginea așezării), Joia Mare (în curte, în grădină, pe deal, în cimitir), începând din Joia Mare până la Paști (în curtea bisericii). O practică rituală arhaică, care se împlinea, preferențial, de Sf. Gheorghe, era „aprinderea *focului viu*“. Obținut prin frecarea a două lemne uscate deasupra unei bucăți de iască sau a unor fibre uscate, acest foc, aprins numai de bărbați și întreținut cu grijă la stână, era cel mai apropiat, simbolic, de exprimarea energiei divine prin lumină și flacără, care purifica și proteja.

Vegetalul (ramura verde) se identifică în tabelul sinoptic al actelor culturale cu valori sau funcții simbolice și rituale, în codul alimentar, când unele plante, anume preparate, devin hrană rituală și este amintit ca substitut pentru făptura umană într-un număr de expresii specifice. Sunt vegetale care poartă mesaje rituale cu valoare expiatoare, de purificare și protejare: grâul, strugurele, cânepa, usturoiul, pelinul, busuiocul, leușteanul, mărul, bradul, salcia, nucul. Sărbători cu dată fixă sau mobilă prilejuiesc activități de recoltare pentru împodobirea caselor, spațiilor de trecere și acareturilor din gospodărie în scopuri protectoare, profilactice și curative, pentru a opri intruziunea forțelor negative și a stimula puterea fertilizatoare și energia vitală. Se puneau ramuri verzi de *Sf. Ioan (Sântion, 7 ianuarie – local, se împodobeau cu brad poarta celor ce purtau numele Ion)*, *Buna Vestire (Blagoveștenie, 25 martie – salcie, la poartă, la fereastră)*, *Sf. Gheorghe (Sângeorz, 23 aprilie – stejar, fag, tei, salcie, jugastru, liliac, brad, leuștean, rug, la poartă, geam, ușă, streășina casei, la car)*, *Armindeni (1 mai – fag, mesteacăn, jugastru, împodobesc poarta)*, *Florii (dată mobilă – salcie*

sfințită, în casă, la iconă, la stâlpul casei, la morminte, în cimitir; recoltată fără a fi dusă la biserică, împodobește poarta, ușa, fereastra, grajdul, carul, grădina), *Duminica Tomei* (dată mobilă – crengi de tei la stâlpii casei, poartă, fereastră), *Înălțare (Ispas)*, dată mobilă – crengi de salcie, tei, frunze de nuc, leuștean, la poartă sau fereastră), *Rusalii* (dată mobilă – crengi de tei, stejar, rug, frunze de pelin, busuioc, la poartă, fereastră, grajd; cele de nuc, sfințite la biserică, se pun în casă, la iconă), *Sânziene (Drăgaică)* – 24 iunie, se culegeau florile plantei cu același nume, în unele locuri și pelin, din care se împleteau cununii care se puneau la poartă, ușă, fereastră, la grajd, în crengile pomilor fructiferi, din grădină, în coarnele vitelor, sau se aruncau pe casă. Cu asemenea cununii oamenii se încingeau peste mijloc, pentru sănătate).

Marile sărbători sunt precedate de perioade pregătitoare, *posturile* (interzicerea consumului alimentar de produse animale, inclusiv lapte și ouă), care durează de la câteva zile la câteva săptămâni. Înaintea începerii acestor perioade (de ex. Postul Paștelui), în comunitățile tradiționale se desfășura „strigarea peste sat”. La lumina focurilor anume aprinse pe înălțimi sau chiar la marginea localităților, tinerii bărbați prezentau, folosind strigături versificate care aveau conotații critice, defectele morale și comportamentale pe care trebuia să le amelioreze fetele, mai ales cele rămase necăsătorite, dar și alți locuitori ai așezării, în perioada postului. În ultima vreme s-a dezvoltat un fel de „dialog” prin care femeile fac, la rândul lor, observații asupra comportamentului bărbaților. Comunitatea era informată, cu acest prilej, că a încetat perioada nunților.

Structuri sociale instituționale, prin care se reglementa și se înlesnea schimbul de produse, transmiterea informației culturale, contactul între grupuri de oameni etc. erau *târgurile și bâlciurile* din timpul anului. Având o bază de pornire rituală, generată de marile reuniuni din ciclul calendaristic prin care se sărbătoreau *hramuri și nedei* – Sf. Gheorghe, Sf. Împărați Constantin și Elena, Sf. Petru și Pavel, Sf. Ilie, Sf. Maria, Sf. Dumitru, Rusaliile, Înălțarea etc. – ele au avut rol important în dezvoltarea așezărilor umane, progresului social și dezvoltării producției.

Bibliografie

AMZULESCU, Al. I., *Cântecul epic eroic*. Tipologie și corpus de texte poetice, București, Editura Academiei R.S.R., 1981, 733 p. (Colecția Națională de Folclor).

AMZULESCU, Al. I., *Balada familială*. Tipologie și corpus de texte poetice, București, Editura Academiei R.S.R., 1983, 464 p. (Colecția Națională de Folclor).

BÎRLEA, Ovidiu, *Antologie de proză populară epică*, vol. 1-3, București, Editura pentru Literatură, 1966.

BRILL, Tony, *Tipologia legendei populare românești*, I-II, București, Editura Saeculum I.O., 655 p; 575 p. (Colecția Națională de Folclor).

CĂLIN, Cornelia, *Jurnalul oral*. Index tipologic și motivic, antologie de texte ilustrative, index bibliografic, București, Editura Erasmus, 1993, 173 p (Colecția Națională de Folclor).

*** *Cunoaște România – membră a Uniunii Europene*, București, Editura Economică, 2007, p. 715-730 (Academia Română. Societatea Română de statistică. Fundația Națională pentru Știință și Artă).

Corpus de documente etnografice. Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român (coordonator Ion Ghinoiu), București, Editura Enciclopedică: vol. I, *Oltenia*, 2001, 399 p; vol. II, *Banat, Crișana, Maramureș*, 2002, 320 p.; vol. III, *Transilvania*, 2003, 449 p.; vol. IV, *Moldova*, 2004, 439 p.

GOROVEI, Artur, *Descântecul românilor*. Studiu de folclor, București, Academia Română, 1931, 423 p.

ION, Ionică, *Dealul Mohului*, Ceremonia agrară a cununii în Țara Oltului, București, 1943.

ISPAS, Sabina, *Cultură orală și informație transculturală*, București, Editura Academiei Române, 2003.

ISPAS, Sabina, *Rosturi și moravuri de odinioară*, București, Editura Etnologică, 2012.

ISPAS, Sabina, TRUȚĂ, Doina, *Lirica de dragoste. Index motivic și tipologic*, vol. I-IV, 1985-1989, București, Editura Academiei R.S.R. 399 p.; 668 p; 580 p.; 421 p. (Colecția Națională de Folclor).

MARIAN, Sim. Fl., *Sărbătorile la români*. Studiu etnografic, vol. I (*Cârnilegile*), București, 1898; Idem, II, (*Păresimile*), 1899; Idem, III, (*Cincizecimea*), 1901.

KAHANE, Mariana, GEORGESCU-STĂNCULEANU, Lucilia, *Cîntecul zorilor și bradului*. (Tipologie muzicală), București, Editura Muzicală, 1988, 823 p. (Colecția Națională de Folclor).

MOLDOVEANU, Elisabeta, *Cântecele de seceriș ale poporului român*, București, Editura Academiei Române, 2000, 473 p. (Colecția Națională de Folclor);

SULIȚEANU, Ghizela, *Cîntecul de leagăn*. București, Editura Muzicală, 1986, 907 p. (Colecția Națională de Folclor).

STROESCU, Sabina Cornelia, *La typologie bibliographique des facettes roumaines*, vol. I-II, București, Editura Academiei R.S.R. 1969, 1767 p. (Colecția Națională de Folclor).

VICOL, Adrian, *Recitativul epic*, București, Editura Litera, 2004 (Colecția Națională de Folclor).